

שרירות וסימפטיה : מבחנים להחלת החנינה

(בג"ץ 361/67 גולדברג נ. היועץ המשפטי לממשלה י)

לבית המשפט המחוזי בתל-אביב יפו הוגש כתב אישום², אשר הכיל 433 פרטי אישום, ושבנו הואשמו העותרים בעבירות שונות, בחלקן עבירות לפי החוק לתיקון דיני העונשין (עבירות מרמה, סחיטה ועושה), תשכ"ג—1963 ולפי סעיפי פקודת החוק הפלילי, 1936, שאותו חוק ביטל ב"כ העותרים בקשו את השופט לצוות על הפרדת הדין, ובקשתם נענתה. נתן צו „שיתנהל משפט נפרד ביחס ל-75 הפרטים הראשונים שבכתב האישום“³. צו זה נתן ע"ס פקודת הפרוצדורה הפלילית (שפיטה עפ"י כתב אישום) (להלן — „הפקודה“), מאחר וחוק סדר הדין הפלילי, תשכ"ה—1965 טרם נכנס לתוקפו.

כב' השופט צ'רנובילסקי (הוא המשיב מס' 2) החל לדון ב-75 פרטי האישום הללו. נשמעו עדים רבים, ואולם לתאריך כניסתו לתוקף של חוק החנינה, תשכ"ו—1967 (להלן — „חוק החנינה“) טרם סיימה התביעה את פרשת הוכחותיה.

סעיף 5 (א) לחוק החנינה קובע :

„לא יינקט הליך פלילי בבית משפט בשל עבירה שנעברה לפני כ"ו באייר תשכ"ו (5 ביוני 1967) זולת עבירה מן המנויות בסעיף 1 (ג), ואם ננקט הליך כזה — יופסק“.

אחד התריגים הקבועים בסעיף 1 (ג) הוא —

„(5) עבירה לפי החוק לתיקון דיני העונשין (עבירות מרמה, סחיטה ועושה), תשכ"ג—1963, לפי סעיפי פקודת החוק הפלילי, 1936, שאותו חוק ביטל, או לפי סעיפים 275, 276, או לפקודת החוק הפלילי, 1936, כשהעבירה או העבירות שצורפו בכתב אישום אחד נוגעות לנושא או לנושאים, ששוויים הכולל הוא 100.000 לירות או יותר“.

העבירות הכלולות ב-75 פרטי האישום האמורים, ואשר הן מסוג העבירות המנויות בסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה, נוגעות לנושאים ששוויים הכולל מגיע לסך — 20.000 ל"י בלבד. מאידך גיסא, אין חוק החנינה חל לכאורה על כתב האישום בן ה-433 פרטים, מאחר ושוויים הכולל של נושאי עבירות אלו (מסוג העבירות המנויות בסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה) עולה, על פני כתב האישום, על — 100,000 ל"י.

בישיבת בית המשפט, שנערכה בעקבות כניסתו לתוקף של חוק החנינה, הביעו ב"כ שני הצדדים דעות מנוגדות לשאלת החלת החנינה על הליך פלילי זה.

השאלה המכרעת, כפי שהגדירה כב' השופט צ'רנובילסקי בהחלטתו,

„היא אם יש לראות את 75 הפרטים שבהם החל והתנהל הדין עד עכשיו

ככתב אישום עצמאי כאילו יתר הפרטים לא היו קיימים כלל, או אם

1 כ-ב פד"י (1), 365.

2 בת. ס. 984/65.

3 ר' עמ' 121-104 לפרוטוקול.

75 הפרטים מהווים, לצרכי סעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה — חלק מכתב האשום הכולל 433 הפרטים".⁴

השופט אבחן, לשאלת השפעת סעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה על דיונים שהופרדו מכתב צו בית-המשפט, בין הפרדת דיון שנעשתה עפ"י חוק סדר הדין הפלילי, תשכ"ה—1965 (להלן — „חוק סדר הדין“) לבין הפרדת דיון שנעשתה ע"ס הוראות הפקודה.

סעיף 79 לחוק סדר הדין קובע כי מש„ניתן צו להפרדת המשפט, יוגש כתב אישום אחר בשל האישום שהמשפט עליו הופרד“. לעומת זאת, ע"ס הוראות הפקודה לא היה צורך בהגשת כתב אישום חדש, אך נקבע בה כי

“the procedure under separate trial of a count shall be the same in all respects as if the count had been a separate information”.⁵

לדעת השופט היה מקום להחיל את החנינה על הדיון שלפנינו לו הוא הופרד ע"ס חוק סדר הדין, מאחר ואז 75 פרטי האישום הנדונים היו מגויים בכתב אישום נפרד. לא כן לגבי דיון אשר הופרד ע"ס הוראות הפקודה. כאן לא מוגש כתב אישום חדש, וכל שאומרת הפקודה הוא „רק שיתנהל דיון נפרד“.⁶

להצדקת אבחנת השופט נתן הטעם כי קבלת טענת העותרים „יהא בה כדי לעשות את כוונת המחוקק בהוקקו את חוק החנינה פלסטר“⁷; כלומר באמצעות הפרדת הדיון יוצרו מספר כתבי אישום ששוויי גרשאו של כל אחד מהם יקטן מן הסך — 100,000 ל"י, וע"י כך יעקפו את כוונת המחוקק, כפי שהובעה בסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה.

אולם עלינו לזכור כי משחוקק המחוקק את חוק החנינה, תשכ"ז—1967, עשה זאת על רקע חוק סדר הדין שחוקק שנתיים לפניו. אף לדעת כב' השופט, משהופרד דיון ע"ס חוק סדר הדין, יש להתיחס לגבי כל אחד מהחלקים המופרדים בנפרד בכל הנוגע לסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה. כלומר — כל שנתן לאמר הוא כי כוונת המחוקק חוק החנינה היתה כי משהופרד הדיון ע"ס סדר הדין, יתיחסו לכל אחד מהחלקים המופרדים בנפרד לשאלת תחולתה של הוראת הסעיף 1 (ג) (5) לגבינו; אך לא כן משהופרד הדיון ע"ס הוראות הפקודה. האם זוהי „כוונת המחוקק“ עליה מצווים אנו להגן? לנו נראה כי אין להבחין בנידון בין הפרדת דיון שנעשתה מכתב הוראות חוק סדר הדין לבין הפרדת דיון שנעשתה בהתאם להוראות הפקודה ובשני המקרים יש להחיל את החנינה.

הפניח לבית-הדין הנבוח לצדק

משלא נענו המשיבים* לבקשת העותרים, פנו האחרונים לבג"צ בעתירה כי יצוה על המשיבים להפסיק את ההליך, מכח הוראת הסעיף 5 (א) לחוק החנינה.

- 4 ר' עמ' 483 לפרוטוקול.
- 5 ר' סעיף 31(6) (א) לפקודה, כפי שתוקן ב-1939.
- 6 ר' עמ' 482-485 פרוטוקול.
- 7 סעיף י"א לתצהיר התשובה לצו-על-תנאי, מטעם המשיב מס' 1.
- 8 המשיבים הם היועץ המשפטי לממשלה, אליו פנו העותרים בבקשה להסקת הדיון מכתב חוק החנינה, וכב' השופט צ'רנובילסקי.

מבחנים להחלת החנינה

בית־הדין דחה את בקשת העותרים בקובעו כי אין הוא מוסמך לרון בעתירתם; אך אעפ"כ החליט לרון בשאלה לגופה, באומרו:

„דיים לדברים האלה (קביעת חוסר סמכותו של בית־הדין) כדי לדחות את עתירת העותרים; ואם אמרנו להוסיף חוות דעתנו לגופו של ענין, אין זאת אלא כדי למנוע התדיינות נוספת ובזבוז זמן שיפוטי גוסף לבירור שאלה אשר כל צדדיה כבר נטענו לפנינו באריכות יתרה וביסוד־דיות רבה, ושהיא בשלה להכרעה סופית”⁹.

בית־הדין¹⁰ קובע כי אין מקום לאבחן בין דיונים שהופרדו לפי הוראת הסעיף 79 לחוק סדר הדין לבין דיונים שהופרדו עפ"י הסעיף 31 לפקודה; ובשני המקרים מתייחס הסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה לכתב האישום בטרם הופרד הדיון בו (להלן – „כתב האישום המקורי”). לדעת בית־הדין:

„אין לשון הכתוב משתמעת לשתי פנים: 'העבירות שצורפו בכתב אישום אחד' נאמר, ולא נאמר העבירות הנדונות במשפט אחד או העבירות בגינן עומד נאשם לדין במשפט אחד”¹¹.

משצרפה התביעה פרטי אישום מסוימים בכתב אישום אחד, „מה שקורה לכתב־אישום זה, או לעבירות הללו או מקצתן, בשלב מן השלבים שלאחר צירופם יחדיו בכתב־אישום אחד, אינו מעלה עוד ואינו מוריד”¹².

בית־הדין אינו מצמצם קביעה זו לשאלת הפרדת הדיון בלבד, וקובע מפורשות כי זהו מבחן כללי, החל גם, למשל, לגבי נאשם „היוצא זכאי בדינו במקצת העבירות בהן הואשם, ונושאי העבירות שבהן הורשע בדינו אינם עולים לכדי 100,000 ל"י, התנינה לא תחול עליו: כתב האישום הוא הקובע לענין זה, ולא הכרעת הדין”¹².

קביעת בית הדין במבחן תדון הרצוי

משמעוהו של החלטת הפרדת הדיון היא כי התביעה נתגה שלא כהלכה בהגישו כתב אישום בו מספר כה רב של פרטי אישום, בהביכה בכך את הנאשם בהגנתו¹³; פרושה גם כי על התביעה היה להגיש מלכתחילה כתב אישום ובו מספר פרטי אישום סביר, מפניהם יוכל הנאשם להתגונן. עם החלטת ההפרדה מתקן השופט את העוול שהיה עלול להגרם לנאשם ומסדיר את סדר כפי שראוי היה שיוסדר מבראשית. לו הוגש מלכתחילה כתב אישום ובו 75 פרטי אישום, ברור כי החנינה היתה חלה לגביו. אולם משנהגה התביעה שלא כהלכה בהגישו כתב אישום ובו מאות פרטי אישום המביכים את הנאשם בהגנתו, ומשהחליט השופט כי יש להפריד את הדיון מטעם זה וכי יש לנהל „משפט נפרד” לגבי 75 הפרטים הנדונים, האם עקב ליקוי זה

9 בעמ' 371, מול האות ג.

10 בהרכב כב' השופטים כהן, מני וקיסטר. צו בית־הדין נכתב ע"י כב' השופט כהן.

11 עמ' 372 למעלה.

12 עמ' 372 מול האות א.

13 ר' סעיף 31(4) לפקודה.

של התביעה ייקבע דין שונה לגבי הנאשם כך שבמקרה אחרון זה לא יוכל הוא להנות מן החנינה?

הפרדת דיון יכול שתפסק לא רק על סמך שיקולי הגינות כלפי הנאשם ואי יצירת דעה קדומה נגדו – החלטה הנתונה לשיקול דעתו של השופט; אלא אף מכח מצוות המחוקק כאשר התביעה צרפה בכתב אישום אחד אישומים שאינם „מבוססים על אותן עובדות או על עובדות דומות או על סדרת מעשים הקשורים זה לזה עד שהם מהווים פרסה אחת“¹¹. ע”ס קביעתו של בית-הדין אף במקרה אחרון זה לא תועיל הפרדת הדיון לנאשם המבקש להנות מן החנינה. העובדה כי התביעה עברה על לאו מפורש של המחוקק תעמוד לו לרועץ לנאשם, ובית-המשפט לא יהיה בכוחו לתקן את המעוות.

המבחן שהוחל ע”י בית-הדין מותר בידיה של התביעה הכללית את ההכרעה את מי לחון ולמי לא למחול על עוונותיו. כאמור, לדעת בית-הדין לא הכרעת הדין קובעת אלא עובדת הצרוף בכתב האישום המקורי. מעתה תוכל התביעה הכללית ע”י ניפוח שרירותי של כתב אישום, אף אם ניפוח זה יתברר ככזה מהשלבים המוקדמים ביותר של המשפט, למנוע את החלת החנינה. ומה עוד, אף אם יודה ב”כ התביעה הכללית באותו ניפוח, ויבקש את תיקון כתב האישום והקטנת שווי נושאי העבירות המיוחסות לנאשם, לא תוכל עובדה זו להועיל במאומה לנאשם. ולמעלה מכך, אף אם ב”כ התביעה הכללית יבקש לחזור בו ממספר אישומים, או אם בית-המשפט יזכה בהם את הנאשם בסופו של דבר, אף עובדה זו לא יהא בה כדי לשנות במשהו את גורלו של הנאשם המבקש כי יחוננו אותו.

עינינו הרואות – גורלו של הנאשם נתון כולו בידיה של התביעה הכללית. נפחה התביעה ללא כל יסוד את שווים של נושאי העבירות; הוסיפה פרטי אישום בנוגע לעבירות אותן כלל לא עבר הנאשם; הוסיפה פרטי אישום נוספים שאין ביניהם לבין פרטי האישום הראשוניים ולא כלום, לא קירבה ולא קשר, לא דמיון קרוב ואף לא דמיון רחוק, והגישה לבית-המשפט כתב אישום אשר שווים הכולל של נושאו עולה על 100,000 ל”י – פעולה זו חרצה את גורל החלת החנינה, מעתה עומדים הן הנאשם והן בית-המשפט חדלי אונים נוכח מעשיה אלו של התביעה. בית-המשפט יקבע במהלך המשפט או בסיומו – עם הכרעת הדין – מהו המצב לאמיתו, אך לשאלת החלת החנינה לא תועיל אותה קביעה ולא כלום.

סעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה הוא חריג לא רק לקבוע בסעיף 5 (א) לאותו חוק אלא אף לאמור בסעיף 1 (א) לו. סעיף 1 (א) דן בשחרורו של מי שעבר עבירה פלילית וביום תחילת חוק החנינה הוא נושא עונש מאסר בגינה. בהתאם לצו בית-הדין המבחן לפיו ייקבע אם האסיר ישוחרר מכלאו אם לאו הוא לא הכרעת הדין אלא האמור בכתב האישום, כפי שהוגש נגדו מלכתחילה. שני אסירים אשר נידונו למאסר בגין אותם פרטי אישום, החנינה עשויה לחול רק לגבי אחד מהם, וזאת בהתאם לאמור בכתבי האישום המקוריים שהוגשו נגדם.

בית-הדין אינו מתעלם מכך כי המבחן המוחל על ידו „אינו מבחן צודק, באשר

14 ר’ סעיף 76 לחוק סדר הדין הפלילי, תשכ”ה-1965.

מבחינים להחלת החנינה

תולה הוא את החנינה באישום שרירותי ולא בהרשעה שיפוטית¹⁵; ואולם, לדעת בית-הדין אין מנוס מן המסקנה אליה הגיע, מאחר:
ו, מקום שלשונו של המחוקק ברורה ואינה משתמעת לשתי פנים, אין לנו להרהר אחר דבריו ולחפש כוונותיו, אלא שומה עלינו לבצע את החוק ככתבו וכלשונו¹⁶.

לשונו של המחוקק

נגסה עתה לבחון את האמור בסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה ולבדוק את מדת בהירותו של המבחן הקבוע בו.

המלים הקובעות בסעיף זה הן: „כשהעבירה או העבירות שצורפו בכתב אישום אחד...“. נאמר „צורפו“, אך לא נאמר מתי צורפו; נאמר „בכתב אישום אחד“, אך לא ב„כתב האישום המקורי“; ומנין לנו לאיזה כתב אישום הכוונה כשאותן עבירות מגויות במספר כתבי אישום?

כאמור, בית-הדין דן במפורש בהפרדת דיון הנעשית מכח הוראות הסעיפים 78, 79 לחוק סדר הדין, וקבע כי גם במקרה זה כתב האישום הקובע, לענין סעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה, הוא כתב האישום המקורי.

אולם משניתן צו להפרדת המשפט, יוגש כתב אישום אחר כשל האישום שהמשפט עליו הופרד¹⁷. גם בכתב אישום אחר זה צורפו עבירות בכתב אישום אחד; ומדוע לא נחיל לגבי עבירות אלו את החנינה (אם אך חוק החנינה חל לגביהן)?

אין, לדעתנו, לאבחון בנידון בין הפרדה שנעשתה ע"ס הוראות חוק סדר הדין לבין הפרדה שנעשתה מכח האמור בפקודה¹⁸; ויש לפרש את המלים „as if the count had been a separate information“ לעניננו, כאילו אמנם לפנינו כתב אישום אחר.

לשונו הברורה של המחוקק אף אינה קובעת כי משנפתח התביעה את שוויים של גרשאי העבירות, ומשפסק השופט כי השווי האמיתי קטן מן הסך — 100,000 ל"י, כי קביעה אחרונה זו אין בה כדי להחיל את החנינה.

סעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה קובע כי החנינה לא תחול, „כשהעבירה או העבירות שצורפו בכתב אישום אחד נוגעות לנושא או לנושאים, ששוויים הכולל הוא 100,000 לירות או יותר“. הביטוי „שצורפו בכתב אישום אחד“ הוא משפט מוסגר הבא לתאר את „העבירה או העבירות“ ואינו מתייחס „לנושא או לנושאים, ששוויים...“. גם אם נקבל את דעת בית-הדין כי ביטוי זה מתייחס לכתב האישום כפי שהוגש מלכתחילה, הרי אין בכך כדי לקבוע כי אף שוויים של הנושאים יקבע ע"ס הרשום באותו כתב אישום מקורי. ומשאינן בסעיף כל הוראה הבאה לקבוע מהו אותו „שווי“, האם אין אנו רשאים להניח כי הכוונה היא לשווי האמיתי, לשווי אותו קובע השופט כנכון?

15 עמ' 372, מול האות ג.

16 סעיף 78 לחוק סדר הדין.

17 ר' עמ' 2-1 לעיל.

18 ר' סעיף 31(6) (א) לפקודה.

כאמור לעיל, בית-הדין דן במפורש במקרה של נאשם, היוצא זכאי בדינו במקצת העבירות בהן הואשם, ונושאי העבירות שבהן הורשע בדינו אינם עולים לכדי 100,000 ל"י; וקובע כי החנינה לא תחול בו.¹⁹ מקרה דומה מתרחש כאשר התביעה חוזרת בה מאחד או מכמה מן האישומים הכלולים בכתב האישום, כך שאלו שגותרו סכומם אינו מגיע לכדי 100,000 ל"י.

אמרנו כבר כי את שוויים הכולל של הנושא או הנושאים (הגידוניהם בסיפא לסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה) יש ליחס לא לערך הנקוב בכתב האישום אלא לערך האמיתי, אותו קובע בית-המשפט ככזה. אם כך, אין כל מניעה לאמר כי במקרה ובית-המשפט מזכה את הנאשם לגבי עבירות מסוימות (או אם התביעה חוזרת בה מהן), שוויים של נושאי עבירות אלו, לגבי הנאשם באותו הליך, הוא אפס.

כפי שניסינו להראות בסעיף אחרון זה, ניסוחו של סעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה רחוק מלהיות חד-משמעי וניתוחו המילולי נותן מקום לכמה פרושים. במקרה שכזה יש לדעתנו לבחור בפרוש הפחות מלאכותי ושרירותי והיותר הגיוני וצודק.

פרוש זה לא יסייע תמיד לנאשם, לעיתים יביא הוא דוקא לאי-החלת החנינה; כגון, המקרה בו הוסיפה התביעה לכתב האישום המקורי, ששווי נושאו קטן מ-100,000 ל"י, אישום נוסף שצרוף שווי נושאו לשווי נושאי כתב האישום המקורי מביא לסכום העולה על 100,000 ל"י.²⁰ בהתאם להחלטת בית-הדין הינה הנאשם מן החנינה, כי הקובע הוא כתב האישום המקורי. לדעתנו, אין להחיל במקרה זה את החנינה. לא כתב האישום המקורי, ההיסטורי הוא הקובע, אלא כתב האישום כפי שהוא בפני בית-המשפט, וזאת במשך כל תקופת ההתדיינות. אם ברגע מסוים, מאוחר לתחילת חוק החנינה, שווי נושאי העבירות הכלולות בכתב אישום אחד קטן מ-100,000 ל"י — יש להחיל את החנינה; ולא — לא נחילה.

ואם יטען כי מסקנה אחרונה זו עומדת בסתירה לקבוע בסעיף 5 (א) לחוק החנינה וכי מהוראת סעיף זה משתמע שמצב הדברים הרלבנטי לענין קביעת חלות החנינה הוא זה הקיים בעת כניסתו לתוקף של חוק החנינה וזה בלבד, הרי תשובתנו לכך היא כפולה. ראשית, המועד היחיד הנקוב בסעיף 5 (א) הנ"ל הוא מועד ביצוע העבירה. ברור שהוראות חוק החנינה חלות על מצב הדברים הקיים בעת תחילת תוקף פנ; ואולם מדוע לא תוחל החנינה אף במועד מאוחר למועד תחילת תוקפן של הוראות חוק החנינה, אם אך העבירה בוצעה לפני התאריך הנקוב בסעיף 5 ושנית, הוראת החלת החנינה הקבועה בסעיף 5 (א) הנ"ל אינה חלה כל עוד העבירה, עליה מועמד הנאשם לדין, היא מן המניעות בסעיף 1 (ג) לחוק. אם לתאריך חוק החנינה נדונה בבית המשפט אשמה שנושאה עולה על הסך המצויין בסעיף 1 (ג) (5), לא נחיל באותו מועד את החנינה. ואולם אם בשלב מאוחר יותר (כגון, בהכרעת בית-המשפט) יתברר

19 אחרת נפסק בשתי החלטות שנתנו בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו – (א) החלטת השופטת אבנור מיום 21.2.1968 בת. ס. ת-א 728/67 (ר' עמ" 2 להחלטה); (ב) החלטת השופט ארליך מיום 26.5.1968 בת. ס. ת-א 124/66 (ר' פתח סיסקה 3 להחלטה).

20 והצרוף נעשה לפני תחילתו של חוק החנינה; אחרת החנינה היתה מוחלת על העבירות הכלולות בכתב האישום המקורי ואי-אפשר היה באמצעות הצרוף להחיות דבר אשר כבר בטל.

21 ר' בנידוק את הסעיפים 82, 81 לחוק סדר הדין.

מבחנים להחלת החנינה

כי שוויו של נושא העבירה קטן מן הסך הנ"ל, יוצא מקרה זה מאותו רגע מתחומיה של הוראת הסעיף 1 (ג) (5) (וכבר אמרנו כי אין באמור בסעיף אחרון זה כדי לשלול את מסקנתנו) ומאותו מועד עצמו תחול עליו התוצאה הקבועה בסעיף 5 (א); דהיינו – הפסקת ההליך הפלילי.²²

מסקנה

קשה להצדיק את המבחן הקבוע בסעיף 1 (ג) (5) לחוק החנינה, הוא מבחן של כתב האישום. זהו מבחן שיש בו מן המקריות; הוא מבחין, למשל, בין נאשם שעבר מספר עבירות דומות באזור שיפוט אחד לבין נאשם שני שעבר אותן עבירות באזורי שיפוט שונים. כן מבחין הוא בין נאשמים שונים בהתאם למועד תפישתם – מי שכל עבירותיו נתגלו בתקופת זמן קצרה – יועמד לדין בגינן בכתב אישום אחד; ומי שיצליח להסתיר מקצת מעבירותיו מעיני המשטרה למשך תקופת זמן נוספת, ויוגש כתב אישום רק לגבי העבירות עליהן נתפש, עשוי הוא להיחון בשל כך. יש במבחן זה אף מן השרירות – התביעה רשאית לפצל את כתב האישום וע"י כך להביא להחלת החנינה. אולם, ובכך הולקים אנו על מסקנת בית הדין, כח זה הנתון בידיה של התביעה הכללית נתן להשתמש בו רק לקולה, רק על מנת להחיל את החנינה; אך אין בו כדי למנוע את החלטה. מקום שהדין אינו מתיר צרוף פרטי אישום מסוימים והתביעה אע"כ מצרפת אותם או מקום שסכום המרמה הנכון (בהתאם להחלטת בית המשפט) הוא נמוך מזה הנקוב בכתב האישום, הרי עובדת הצרוף או נקיבת הסכום המוגדל לא יהא בהם כדי למנוע את החלת החנינה. אם הכרח הוא שנתיר שרירות שיש בה כדי להקל עם הנאשם, החייבים אנו להתיר את הרצועה כולה ולתת בידיה של התביעה אף את זכות ההכרעה מתי לא להחיל את החנינה.

משה גוטסמן*

22 אין מסקנה זו זרה לרוחו של החוק. היא מובנת מאליה בכל הנוגע לסעיף 6 לחוק החנינה, הדין בחנינת עבירות לפי סקודת מס הכנסה. האם נתן בכל שלב שהוא שלפני הכרעת הדין לקבוע באם ההצהרות החדשות הן נכונות יתכן זה המצב אף לפי הסייג הקבוע בסעיף 1 (4) (ג) לחוק החנינה, הדין בהרשעות קודמות. המועד הנכון להעלות הרשעות קודמות הוא לאחר הכרעת הדין ולפני גזירת הדין. רק בשלב זה יוכרע, אם כן, גורל החלת החנינה. ר' לענין זה את החלטתה הנ"ל של השופטת אבנור.

* תלמיד השנה הראשונה לתואר מוסמך במקצוע המשפטים.

שרירות וסימפטיה : מבחנים להחלת החנינה – הערה נוספת
(בג"צ 361/67 גולדנברג נ. היועץ המשפטי לממשלה, כ"ב פד"י, (1), 365)

בהערה בשם זה, המופיעה בחוברת זו, מבקר כותב ההערה את בית המשפט על שפסק כי במקרה מסויים אין החנינה חלה, מתוך שיקולים של מדיניות חקיקה וסמכויות התביעה הכללית. מבלי לגסות ולהקיף את ההשלכות מחוק החנינה תשכ"ז, נראה כי יש להבחין כאן בין שתי שאלות :

1. מהו הכלי שבחר המתוקק כדי להחיל את החנינה ?

2. האם כלי זה מתאים למטרה העומדת מאחרי חוק החנינה ?
התשובה הראשונה חייבת להימצא בחוק עצמו ; השניה – מתוך העקרונות הכלליים של המשפט הפלילי והחנינה.

הבעיה המתעוררת כאן היא רק לגבי עבירות שביום תחילת החוק היה כתב אישום תלוי ועומד בגינן, ועדיין לא היתה הרישעה או קביעה עובדתית, ולגבי כתב אישום שיוגשו אחרי תחילת החוק.
סעיף 5 לחוק קובע :

(א) לא יינקט הליך פלילי בבית משפט בשל עבירה שבוצעה לפני כ"ז באייר תשכ"ז (5 ביוני 1967) זולת עבירה מן המגוונות בסעיף 1 (ג), ואם ננקט הליך כזה – יופסק.

(ב) אדם שביום תחילת חוק זה תלוי ועומד נגדו בבית משפט אישום בשל עבירה כאמור בסעיף קטן (א), או שהורשע בשל עבירה כזאת ובתחילת חוק זה היה רשאי לערער או להגיש בקשה לערער על פסק הדין, או שהיה תלוי ועומד אותו יום ערעור או בקשה לערער שהגיש על פסק הדין, רשאי לוותר על חנינה לפי חוק זה על ידי הודעה בכתב שיגיש לבית המשפט תוך 30 יום מיום תחילת חוק זה."

לפי הרישאה של סעיף 5 (ב), אם היה כתב אישום תלוי ועומד נגד אדם, ולפי אותו כתב אישום היתה העבירה נופלת לגדר סעיף 1 (ג), לא תחול עליו החנינה, ואין הוא צריך לבקש אי החלטה. לפי הפירוש המוצע, אם תבוא התביעה הכללית לאחר 30 יום ותוריד את סכום האישום, אזי, אוטומטית, תחול חנינה לפי סעיף 5 (א). אולם, זכות הויתור על החנינה אבדה לו, לנאשם. ואם אין הוא רוצה בחנינה, אין הוא יכול לעשות מאומה, שכן 30 היום נקבעים מיום תחילת חוק זה. נראה לכן כי תחולתו של סעיף 5 (א) היא קבועה ואוטומטית, החל מיום תחילתו של החוק. נכון הוא כי המבחן הוא שרירותי-מינהלי, "כפי שהדבר עולה מכתב האישום", אולם אין לפרש את החוק כאילו הוא מתייחס לקנה מידה שונה מבלי לאנוס את הכתובים.

אולם, אף אם לא נוכל לבקר את בית המשפט על שהפעיל את המבחן הקבוע בחוק, אין ספק כי הביקורת עצמה נכונה, אך צריכה להיות מופנית אל המחוקק.

מבחנים להחלת החנינה

כותב ההערה מציין, ובצדק, כי לא ייתכן להפקיד בידי התביעה הכללית את הכת השרירותי לקבוע מתי תוחל החנינה. המסקנה שהוא מבקש להסיק היא כי יש לפרש את החוק בצורה שאינה מקנה לתביעה סמכות זו. אולם, לפי האמור לעיל, נראה שאין לקבל את הפירוש המוצע. הפגם עליו מצביע כותב ההערה אינו מצטמצם רק לתחום השולי של מקרים בהם ניתן לקבוע את חלות החנינה לפי גובה סכום העבירה, אלא הוא יורד לשורש הסדר החנינה הקבוע בחוק.

הבעיה אותה מעלה כותב ההערה, וכן בעיות אחרות, נובעות מתוך כך שהכלי אותו אימץ המחוקק אינו מתאים למטרות חנינה.

לחנינה במשפט האנגלו-סכסי היו שתי מטרות מעורבות:

1. לסלוח לאדם, למרות שפשע, בתור מעשה *ex gracia*;

2. להכריז שאדם מסויים הוא חף מפשע, אם נתברר כי נעשה לו עוול שבדין.¹ חוק החנינה תשכ"ז הוא בעצם ויתור גורף מצד שלטון על זכותו לשמור על החוק. או, לרגל המאורע החגיגי של נצחון ששת הימים, הוחלט שלא לעמוד על ההעמדה לדין של עבריינים שעברו על החוק לפני התאריך הקובע (5 ביוני 1967). כלומר, אין זו חנינה במונח המקובל של המילה לגבי אנשים שכתב אישום נגדם הוגש, אך משפטם לא נסתיים, או לגבי אנשים שיואשמו בעתיד על עבירות שביצעו לפני היום הקובע. החוק לא בא להשיג, לגביהם, אף אחת מן המטרות המקובלות של חנינה. ומטרת חוק החנינה תשכ"ז היא, בבירור, המטרה הראשונה שצויינה לעיל.

כדי שאמנם יהיה בחנינה משום סליחה *ex gracia*, צריכה החנינה לבוא בעקבות הרישעה שבדין. שכן אם המועמד לדין הוא חף מפשע, מדוע ידבק בו כתם ה"חנינה", המרמזת שחטא, למרות הפותה? המחוקק היה ער לאפשרות זו, ואפשר לאדם שהליך נגדו תלוי ועומד לוותר על החנינה. אולם, ברגע שאדם וויתר על החנינה כדי לצאת חף מפשע, הוא נוטל על עצמו את הסיכון שבית המשפט ישתכנע להרשיעו, למרות שהוא חף מפשע, ואז לא יוכל לשוב ולהיעזר בחנינה. נראה, כי בחירה זו כבדה מדי, ואינה מתיישבת עם מטרת החנינה. למעשה, רק צורך זה, לקבוע את חלות החנינה לפי מבחנים מקדמיים ושרירותיים, הוא שיוצר את הקושי הזה, וגם את הקושי שהועלה ע"י כותב ההערה דלעיל.

המחוקק יכול היה להתגבר על שרירותיות זו בהחלת מבחני החנינה אם היה מאמץ מראש כלי המתאים למטרת החנינה, כלי שיאפשר לאדם, לאחר שיצא חייב בדינו, לבקש חנינה. בצורה זו, לא יהיה מקום ל"חון" לפני התרשעה, ולא תתעורר שאלת הבחירה המוקדמת, או הקושי שבתוצאה שהתביעה הכללית יכולה לקבוע מתי תחול החנינה ומתי לא תחול לפי ניסוח שרירותי של כתב האישום.

בכך הוא כי חנינה שכזאת היתה מטילה עומס כבד על בתי המשפט ועל התביעה הכללית. אולם, חוק החנינה אינו בא לחסוך בזמנו של בית המשפט. אם כתב האישום מפרט עבירה שהחנינה תחול עליה, יוכל אדם היודע כי חטא לבקש חנינה מלכתחילה. אולם, לגבי כל האחרים, יקבע בית המשפט את עובדת הפותה או חבותם, והחנינה

תחל לגבי העונש לבדו. או תהיה גם הצדקה לומר באדם שבחר בחנינה לפני הדיון מורה בויתורו על אשמו.

נראה גם כי דרך זו היתה מתאימה יותר למטרה העומדת מאחרי הוצאת עבירות מסוימות מגדר החנינה. שכן, לאחר ההרשעה, ניתן לעמוד על גובה הסכום או על חומרת העבירה, וכך לקבוע אם היו אלה עבירות מן הסוג אשר המחוקק חפץ כי יתנו עליהן את הדיון, למרות החנינה.

רות גביוון*

1 ראה מסק דינו של השופט אגרוט בבג"ץ 117/50, א.כ. נ. המועצה המשפטית, ה' (ע) 6, עמ' 19-14.
* חלמדת השנה הרביעית נסקולטה למשפטים.